

UNITÁRIUS KÖZLÖNY.

A VALLÁSOS ÉS ERKÖLCSÖS ÉLET ÉBRESZTÉSÉRE
KIADJA A DÁVID FERENCZ EGYLET.

Szerkesztik: Nagy Lajos és Boros György.

Megjelenik havanként egyszer. Ára 1 frt 20 kr. Egyes szám ára 12 kr.

RUDOLF TRÓNÖRÖKÖS FŐHERCZEG.

Meghalt 1889 jan. 30-án.

Talán a mi lapunk lesz a legutolsó, mely az országot megrendítő csapás feletti bánatát kifejezi.

Igy lévén meghatározva a lap megjelenése, nem segíthetünk rajta, de nekünk most is jól esik, hogy ha csak egy két szóban is elmondhatjuk, hogy az ország bánata a mi bánatunk is, mert veszteségében osztozunk minden honfival, ki hazáját szeretni tudja, miként a megboldogult nemes királyfi szerette.

A fájdalomtól telt szívnek megnyugvást szerez, ha kisírhatja magát. Az elvesztett reménység mintha kezdene visszatérni, ha újból meg újból beszélünk róla.

A magyar trón deli örököse gondolkozó fő is volt. Minden napra felvettünk egyet gondolataiból. Tanuljuk meg azokat rendre. Oltsuk szívünkbe az ő utolsó imáját: Isten áldja meg imádot hazánkat.

Szeressük a hazát. Egy akarat vezessen a haza javáért s akkor a trónörökös nemes szelleme leend vezérünk.

Az az Egy is!

(1889. január 30.)

Minden a n y a gyermekét ha imádja,
O h ne csodáld — ne itéld el, —
Fájdalommal szüli őt e világra.
Melengető puha keblén neveli,
Csókja, lelke, hű szerelme,
Ád erőt a küzdelemre;
Óvják, védik örök éber szemei.

Mikor aztán kinyilt mint egy virágszál,
S életére a tavasznak
Napsugaras vidámsága reá száll:
C z i f r a u r a k elé viszik — s kimondják:
Virágos szép tavaszának,
Ifjusága hajnalának,
M á s vidéken, m á s viseli a gondját!

A jég alatt zokogva sir a patak . . .
Kemény a jég . . . fel nem törhet . . .
Az t, a m i fá j — kimondani nem szabad.
Te se sirasd édes anyja, szép fiad, —
Ez már rég a világ sorja —
Szenvedés az ember sorsa . . .
Meg van írva: „Milliók egyért, egy miatt!“

Leszedte a virágot a kaszárnya . . .
Örömtelen, tavasztalan
Életeddel visszatérhetsz hazádba . . .
Igen, igen! van még, a ki vár reád —
A ki téged még egy könnyel,
Boldogságos szent örömmel
Keblére zár: drága szüléd, jó anyád!

Visszatér a dalos madár tavasszal . . .
„Búbánatos édes anyák,
Nektek is van a mi édes, vigasztal —

Ne sirjatok . . . visszaadom kincsetek . . .
Nekem Egy volt . . . elvesztettem . . .
Király voltam . . . koldus lettem . . .
— Oh az az Egy — be megsebzé szívemet! —

Murányi Sándor.

A nevelés és tanítás új jellege.

Felovastatott Kolozsvárt a „Dávid Ferencz“ egyletben.

Hazánkban, miként más államokban, a növelés és tanítás ügye a nem rég mult időkben az egyházak kezében volt. Ez a dolgok és események rendjének természetes következése. A közép korban az egyház, mint a görög és római civilizáció örököse s egyszersmind, mint a keresztény vallás és kijelentés egyedüli közítője, a vallás tanításának ügyét saját monopoliumának tekintette s annak kezelését, tanítását saját céljaira használta fel. A reformáció rést tört ugyan a papi és egyházi uralom várán, de vívmányául a köznévelés és tanítás ügyét maga is saját birtokául, tulajdonául igyekezett megtartani; elvei és céljai valósítására a köznévelést s az iskolát kiváló tényezőül tekintvén. A köznévelés tehát egész Európában egyházi, mondhatnók felekezeti ügy volt. Igen természetes, hogy a felekezeti érdekek háttérbe szorították az általános közmívelődési és nemzeti érdekeket.

Hazánkban a felekezetek teljes jogosultsága és egyenjogúsága országos törvénnyel, a maga idejében, biztosítva lévén, a felekezetek nem voltak arra szorulva, hogy a köznévelést a felekezeti érdekek harczterévé tegyék. A szabadság nivelláló szelleme megvédette a nem illő harcztól. A közművelés és tanítás e szerint a felekezetek kezében tisztán vallásos és annál fogva vallási jellegű volt.

Igen természetesen ott, hol országos positiv törvények a felekezeti egyenjogúságot nem biztosították, a köznévelés és az iskola felekezeti célok eszközéül tekintetett és használtatott.

Ez a dolog természetével ellenkező, visszás viszony lévén, tartthatatlanná vált. A nagy emberekben és nagy eszmékben gazdag Franciaországnak jutott a szerep, hogy ez ügyben is kezdeményező legyen. Condorcet 1792-ben e tárgyban e képpen nyilatkozott: „Mikor Franciaország alkotmánya elismeri, hogy mindenki szabadon választhatja a maga vallását, s e tekintetben Franciaország minden egyes lakosát egyenlővé tette, nem engedheti meg, hogy oly köznévelés létezhessék, mely a polgárok egyrésznének gyermekeit kizárván, a társadalmi egyenlőség előnyeit megsemmisítse, s a felekezeti dogmáknak oly előnyt nyújtson, mely a lelkiismeret szabadságával ellenkezik. Mulhatlanul szükséges tehát, hogy a morált minden felekezeti elvektől el kell választani s a közoktatás keretéből minden felekezeti vallásos oktatást ki

kell zárni. Ekkor a szülők, bármiként vélekednek egyik vagy másik vallásnak a szükséges voltáról, minden habozás nélkül küldhetik gyermekeiket a nemzeti tanintézetekbe s a közhatalom nem erőszakoskodik a lelkiismeret jogán azon ürügy alatt, hogy ezt felvilágosítsa és ka-lauzolja.

Ezen s hasonló elvek és nyilatkozatok után átalános mozgalom indult meg, jelszava volt a köznövelés secularizatioja: polgárvá, vilá-givá tétele, vagyis az állam és egyház külön választása.

Hogy a világiakká, felekezetnélküliekké vált népiskolákból, tehát a népnövelés keretéből a vallástanítás kizárassék, készséggel fogadták a katolikusok, mert a vallás meggyalázását látták abban, ha nem pap tanítja; készséggel fogadták a protestansok, mert attól féltek, hogy a nem pap tanító az iskolában oly vallásos dolgokat beszél a gyerme-keknek, melyek egyik vagy másik felekezet hitcikkelyeivel ellen-keznek.

A felekezeti féltékenység, egyelőre, diadalra segítette a dolog ter-mészetéből folyó demokratikus eszmét; de csak egy időre. A Francia forradalom hullámainak elsimultával és elsimitásával a népnövelés ügye vissza kezdett terelteni az egyházak körébe; Európában a katolikus államokban, Portugáliát kivéve, az egyház kezeiben van az; Belgium-ban az 1835. évi törvényhozás a népnövelést községi ügynek határozta; a községek ugy teljesítették a törvényt, hogy az ekklesiák iskoláit ma-gokénak nyilatkoztatták s azokat segedelmezik. A protestans országok-ban a felekezetek készséggel vették kezökbe a népnevelést, mint hitné-zetük megőrzése terjesztésének sikeres eszközét Angliában az 1862. évi törvényhozás a népneveieést meghagyta az egyesek, társulatok és felekezetek körében, de állami felügyelet és ellenőrzés alá helyezte. Az iskoláknak teljes secularizatioja sajátlag csak Portugálban és a pro- testans Hollandiában, meg az észak-amerikai Egyesült Államokban van teljesen és valódilag keresztülvive.

Hazánkban az 1868. évi XXXVIII. törvény a népnevelést elvileg — mondhatnók — papiron államivá tette, a mennyiben az állami nép-nevelés keretéből beállította, bár elismerte a felekezetek iskolai tar-tási jogát; de a tantárgyak kötelező megállitásával a vallást a népis-kola keretéből kiszorította; az állami és községi népiskolából pedig a vallásos oktatást kereken kizárta, az egyes felekezetek hatáskörébe utalván annak tanítását. E szerint bár a népiskolák nagyobb része ma is az egyes hitfelekezetek kezében van: a népnevelés mégis tényleg világi — secularizálva van.

Ezt nevezem én mi közöttünk a köznevelés új jellegének.

Tegyünk összehasonlitást, hazánk körében maradván.

Hazánkban korábban nemcsak a népnevelés, hanem a középisko-lák is az egyes vallásfelekezetek kezében lévén, a köznevelés felekezeti, vallásos volt. S mivel hazánkknak, kivált Erdély részében, a felekezetek

egyenjogúsága és a lelkiismeret szabadsága országos törvény által biztosítva volt s annál fogva a vallási türelem a közszellem egyik jellemvonása lett; a felekezetek nem voltak kényszerítve az iskolai vallásos oktatást egyéni céljaikra használni fel; ezért a köznövelés általán valóságos jellegű volt.

E vallásos jelleg reáíródott a társadalomra; korábbi időkben társadalmunknak volt vallási hite, volt morális, volt ember és polgári hite. Társadalmunkat vallásos hit, erős meggyőződés s ezek mellett való állhatatos kitartás jellemezte. Szép jellemvonások.

Magadja-e ezt a növelés jelen rendszere s különösen a népnek a népnevelés?

A jövő Isten dolga, határozottsággal nem nyilatkozhatunk róla; de a tényekből okoskodva, az előzményekből következtetve, határozottan nem mel kell felelnünk. Társadalmi életünkben már is mutatkozó jelenségek igazolják e feleletünket. Napjaink társadalmá kétségkívül tudományosabb, műveltebb, mint a múlté, izléseiben, kedvteléseiben finomabb, viselkedésében keresettebb, de, én legalább, nem találok a vallás és erkölcsi életnek azt az egyszerű, bensőbb nyilvánulását; azt a keresetlen, egyszerű egyenességet; a közügyekben a hittel párosult önzetlen, csendes munkálkodást, az elvekhez és meggyőzésekhez való kitartó ragaszkodást és a cselekvésnek ezek alá való szigorú rendelését. Napjainkban szeréntem nincs az emberekben elég hit.

Ezek magyarázatát abban találok, hogy köznevelésünknek nem alapja a vallásos oktatás.

Ezelőtt éppen 21 évvel (Keresztény Magvető 1867. évfolyamban) a népnövelést illetőleg azon óhajvásomat fejeztem ki, hogy a népiskolában a gyermek vallásos és erkölcsös környezetben nőjön fel; nagy megnyugvásomra szolgál, hogy ma többen, jelesen angol és francia írók, kik e tárgyról gondolkoznak, ugyanezt várják a köznöveléstől.

A köznövelés ily rendszerének két akadályá van. Egyik a raczionalizmus, mely azt az elvet állítja fel, hogy tudományban, meg moralban csak oly dolgot tanítsunk, tanuljunk és fogadjunk el, melyet józan okosságunkkal felfoghatunk, melynek okát megtudjuk magyarázni; ezért az ember erkölcsi életére felállította a felelőség nélkül való morált; a mi azt teszi, hogy cselekedeteinek egyedüli bírója maga az ember, a mi természetes és könnyű is, mert az igazság, jóság, s más erkölcsi fogalmak az emberben megvannak.

Ez állításra az a megjegyzésem, hogy kétféle igazság van; egyik fajtája, melyet józan okosságunkkal, eszünkkel feltudunk fogni, megtudunk érteni; másik, melyet csak az isteni kijelentésben nyújtott hittel tudunk felfogni, megérteni.

Alkalmazzuk ez állításunkat, igazoljuk:

Tagadhatatlan, hogy korunkban az emberi ész felfegyverkezve

eddigyi vívmányaival az anyagi világnak, a természetnek tárgyait; munkálkodásának jelenségeit, részletekig ellesi, vizsgálja; azoknak törvényeit felkutatja s az élet céljaira való felhasználását megtanítja; de vajjon behatól-e magába a természeti, az anyagi világ lényegébe; például az áldott világosság terjedésének, hatásának törvényeit értjük, alkalmazzuk; de megtudjuk-e mondani, hogy vajjon a világosság test-e vagy állapot? Más általánosabb példa: mihelyt az emberi ész öntudatra ébredett, azonnal azzal a kérdéssel kezdett foglalkozni, hogy a környező anyagi világ, az anyagi dolgok, a szerves és szervesetlen lények hogyan állottak elé; honnan származott gondolkodó értelmünk, lelkünk? Megmagyarázta-e kérdéseket az emberiség? Elméleteket állított fel, melyeket egy másik kor megczáfolt. Korunkban az evolucio elmélete elmésen megírja a történelmét annak, hogy az anyagi világ miként fejlődött ki, miként állottak elé a szerves és szervesetlen világ különböző fajtái; de történelmét megelőző korból átveszi a parányokat és erőt, mint alaptényezőket; és nem mondja meg, hogy e két elem honnan állott elé; nem magyarázza meg, mi indította a hasonlóan eleve létezett erőt arra, hogy a parányokra hasson s azokat alakulásra készítse; értelmünkben ez iránt kételyek maradnak, ür támad lelkünkben; a kételyeket, az irt csak a kijelentésben, a vallásban, az Isten lételéről, mindenhatóságáról nyújtott hit enyésztetni el; melynek segítségével és hatalom szavára a hívő meggyőződik arról, hogy van a mi eszünknel egy sokkal hatalmasabb, bölsebb értelem, melynek útait és munkálkodásának rendét a mi értelmünkkel utol nem érjük, a ki által mindennek vannak és élnek.

Vajjon erkölcsi életünkben kellő kormányzó hatalom-e jozan okosságunk? az általunk ismert morál megnyugtatja-e lelkünket, kielégíti-e ennek vágyait, aspirációit?

Hiszem és vallom, hogy a morál elvei az emberi természet elváhatlan tulajdonai, hiszem, hogy minden emberben megvan a tehetség, hogy erkölcsös legyen. Am de mikor az ember látja, hogy az emberek közt a rossz folytonosan küzd a jóval, az igazságtalanság üldözi az igazságot, az ámitás elhomályosítja az őszinteséget; az emberi természet erkölcsi volta s a morál és józanokosság kormányzói hatalma iránt kételyek támadnak az emberben s kétkedéseiben megnyugvást csak az Isten bölcseségének, gondviselésének és jóságának a kijelentésben nyújtott hitében találhat.

A morál abban áll — tanítása szerint — hogy mindig azt cselekedjük másokkal, a mit akarunk, hogy mások velünk cselekedjenek, tehát csak cselekedeteinkre terjed ki; addig a vallás gondolatainkat és érzelmeinket, tehát egész lelki természetünket, szellemi világunkat is bírálat alá veszi; míg az ugynevezett felelősség nélküli morál az embert teszi a maga cselekedetei bírájává, kinek bírálatát testi természetünk gyengeségei — jobban mondva erőink meghamisíthatják; addig a val-

lásos hit, a bölcseségnek és jóságnak örök kutfejét ismeri birájául, ki nemcsak cselekedeteinket látja, hanem szivünket és veséinket is vizsgálja.

Az emberi lélek az abszolút — az eszményi jót keresi; ha a valóságban nem találja, megteremti képzeletében; megteremtette Herkulest például, a ki sok megpróbáltatás és nehézség közt erkölcsösön és nemesen folytonos jótettek között leélt élet után, az istenek közé emelkedett. A kereszténységnek nem kell keresni, vagy képzeletben megteremteni; az abszolút, az eszményi jót megtalálja vallása alapítójában és ennek tanításában. Jézus tanításában korunk erkölcsi oktatása egészen benne van. Azonban midőn Jézus az által, hogy az előtte 300 évvel keletkezett, eszményi irányu Stoa-féle bölcseségnek határozott alakot adott azon rendeletével: hogy ellenségeinket szeressük, hogy áldjuk azokat, a kik minket átkoznak, hogy a kődobást kenyérrel viszonzozzuk; az abszolút, az eszményi jót, szépet és igazat tűzte ki, s arra saját maga életével és halálával követendő példát mutatott. Szeréntem Dejanira ruhája, melyben Herkules elégvén, minden földi salaktól megtisztultan az istenek közé emelkedett, meg a gólgótai kereszt, melyen Jézus elvérzett: egy eszmének — az ember szellem istennel való egyesülésének; az ember apotheosisának a kifejezése.

Végül vegyük fontolóra a vallásos hit meg a morál közt levő azt a nagy különbséget, hogy a morál a maga szabályaiban, tanításaiban nem tanítja a lélek hallhatatlanságát, míg ez a keresztény vallásos hitnek sarkköve, alapja Vedd el e hitét az emberiségnek; akkor az erény Brutusként, csak értelem nélkül való üres szó lesz, a martyrok, kik az igazságért, jóért, nemesért halált szenvedtek, ámitókká, eszelősekké lesznek előttünk.

Valójában a morál elvei a kijelentés által nyújtott vallásos hitben kapják meg valódi magyarázatokat, szentesítésöket.

Ezért óhajtom én, hogy növendékeink, különösen a nép gyermekei, vallásos oktatásban részesüljenek.

Ám de ennek van egy másik ellensége; nem kevésbbé veszélyes s nem más, mint éppen maga a vallás.

Értsük meg azonban egymást!

Vallás alatt értem a kijelentett vallás azon tételeit és elveit, melyek a keresztény vallás fogalmából származnak; melyek általánosak s melyeket minden keresztény hiszen, például Isten létele, gondviselése, az embernek Istenhez való viszonya, Isten jósága, a lelkünk halhatatlansága; mindenek felett pedig Jézus életének, tanításának ismerete és az a szerint való keresztény jámbor élet.

Nem értem a vallás alatt azokat, mik Jézus tanításában és a kijelentett vallásban nincsenek meg, s a miket az emberiség kora műveltsége és gondolkozási módja szerint kitalált; ilyenek a hitcikkelyek és dogmák, melyek csak muló tünemények s az emberiség műveltségi

foka és felfogása szerént egyre változnak, míg ellenben amaz elsők örök igazságok, mindig fennállanak.

Mit tapasztalunk a köznövelésnél; azt, miszerént nem véve tekintetbe, hogy a vallásnak hitcikkelyek szerint való felfogása és azok hívése egyéni; vallásos oktatás alatt a dogmák és hitcikkelyeknek tanítását értjük, s ezeket iparkodunk a gyermekeknek mindenek előtt megtanítani. Nem tudom honnét, de a felekezeti szellem s annálfogva a türelmetlenség napjainkban inkább jelenkezik, mint korábban. Lám magában a protestantizmus kebelében a vallás szolgálói, kiknek hivatások volna a Jézus nyomdokain a vallás általános közös elveit; a keresztény testvériséget, felebaráti szeretetet hirdetni; a keresztény műveltséget terjeszteni: elmúlt századok tudatlanságával, elfogultságával azt hirdetik nyilvánosságban, hogy a keresztény műveltség Jézus fenéséges morálja csak bizonyos hitcikkelyek hívével és azokhoz szabott szertartásokkal lehetséges. E nézet szerént a mai társadalomban lennének róm. és görög katolikusok, keletiek, kálvinisták, lutheranusok, unitáriusok s kitudja még hány felekezet, csak keresztények nem. Ily vallásos oktatást nem óhajtok, hanem óhajtom a vallásnak első értelemben való tanítását, s a nevelésnek első értelemben való vallásos voltát.

Lehetséges-e?

Tényleg létező példák bizonyítják, hogy lehetséges.

Miként mondtam, a növelésnek és iskolának világivá tétele, a felekezetektől, tehát az egyháztól való elválasztás, legtetyesebben Hollandiában, meg az észak-amerikai államokban van keresztül víve. Vajjon ezért ez államok tan- és nevelő-intézetei vallástalanok-e? Sokkal vallásosabbak, mint az egyházak kezei között levő ily intézetek s Hollandiában a nemzeti iskolákról szóló törvény 1. cikkelye szerént a népnevelés és ennek szolgáló nemzeti iskolákban a tanítás célja, a növendékeknek oly vallási és erkölcsi növelést adni, hogy azután bármely vallást megtanulhassanak, s a 3. cikkely szerént a tanítónak az iskolában nem szabad olyast mondani, a mi valami felekezet hitcikkelyeit sértené.

Ámerikában is ezek az elvek vannak érvényben. Mindkét helyen a vallásttanítják a gyermekeknek, nem a vallás járulékait, mellékes dolgait. Észak-Ámerikában a nevelés és maga az iskolák rendje annyira vallásos, hogy a tanítás megkezdése vallásos szertartással történik: a tanító elolvas egy himnust s azután azt, vagy mást közösen elénekelnek; erre a tanító imát mond s annak végével megkezdődik a tanítás. Minő hatása van az ily iskolának, az ily nevelésnek? A tények szólanak. Az egyéni szabadság ama classikus földjén annyi vallásfelekezet van, a melyek egyebütt még névről sem igen ismeretesek; de a vallásos erkölcsi műveltségnek, a felebaráti és emberi szeretetnek, a humanizmusnak oly sok és olyan alkotásaival, munkáival találkozunk ott, a milyeket s a mennyit másutt hasztalan keresnénk.

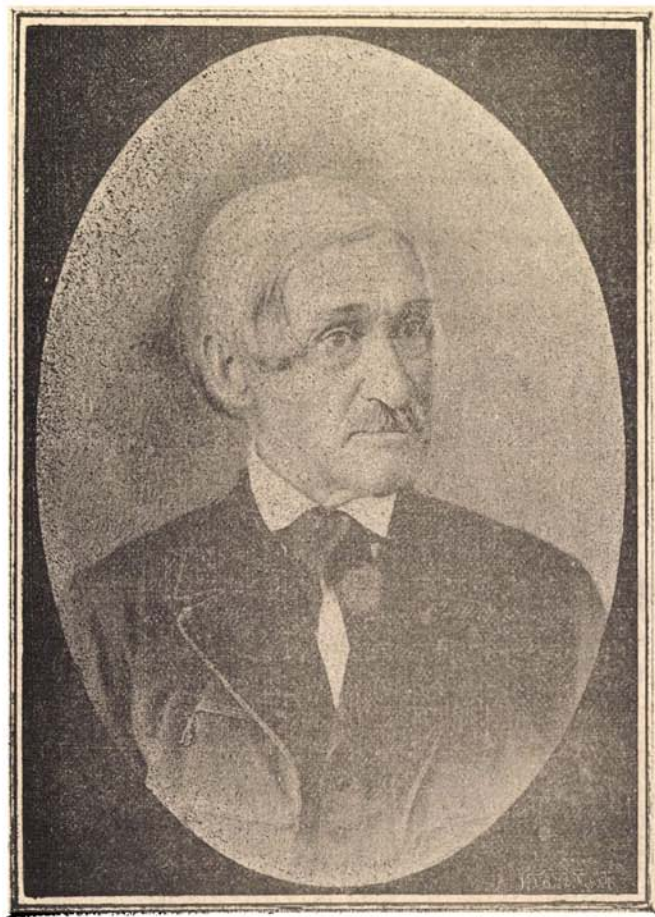
Végül nekem az az óhajvásom, hogy az önök egylete, mely abban a meggyőződésben, hogy a hit Isten — jobban mondva meggyőződés — dolga; a lelkiismeret szabadságát írta zászlójára, az ámerikai szabad nemzet példájára mindenek előtt arra törekedjék, hogy mi közöttünk a nemzeti művelődést, annak eszközét az iskolát és köznevelést valóságossá erkölcsössé tegye.

Kovácsi Antal.

Kiss Mihály.

(Arczképpel.)

— Szül. 1809 ápril 28-án. Meghalt 1889 január 21-én. —

A baráti s rokon melég megemlékezés alábbi soraiban, szellemi tiszta képe tárul fel egyik elhunyt jelesünknek Kiss Mihálynak, kinek testi képét jelenleg felmutatjuk. Velünk együtt bizonyly nagyon sokaknak jól fog esni a látása annak a kedves arcznak. Közepesnél is kisebb természetéről eszünkbe jut az az életteljes mozgékonytság, mely utolsó perczéig jellemezte. Egész valója egy oly nemes embert tüntet előnkbe, a kit mindig lehetett szeretni, s a kit jó lenne követni.

Kiss Mihály 1809-ben született Tordán. *) Apja Kiss Mihály tordai unitárius pap, anyja Koncz Zsuzsánna jeles tudós Brassai Sámuel anyja testvére. Apja Vargyasra ment papnak, de őt H -Almásra küldötte iskolába, mivel ez jobb volt mint a vargyasi. 1819-ben lépett a székely-kereszturi algymnba. Hogy az iskolában mit mivelt, elmondja Gyöngyösi 1835-ben atyja mellett segéd pap lett Szent-Mihályon s 1838-ban, atyja halálával, rendes pap ugyanott. 1839-ben vette nőül Árkosról Barabás Juliánnát. Példas szép életet élt. A nő teljesen kiegészítette benne a papot, a gondolkozó embert, a szorgalmas munkást és a jóttevőt. Kevés pap ült többet íróasztal mellett, mint ő. Szeretett tanulni s tudott írni. Széles körű tanulmányára vallanak nyomtatásban megjelent művei: „Bölcsesség gyöngyei“, „Szentírás gyöngyei“, „Történelmi gyöngyei“ s a „Kereszt. Magvetőben“ több közlemény A magyar, latin, nemet és franczia-nyelveket csaknem egyaránt tudta használni. Egyik barátja egyszer hizelegni akarván, papnál ritka sokoldalú tudományának, egy urnak így ajánlotta: „ez egy olyan ember, a ki az osztályában mindig első volt, nagy tehetsége van, s mégis csak pap lett.“ A papi hivatalt kicsinylő ember barátságáról örökre lemondott.

Zongorázni, orgonázni, fuvolázni szépen tudott s idegen helyt is mihelyt módját ejthette, játszott. A tudománynál s szép művészetnél jobban csak otthonát szerette, melynek áldása lett egy fiu, most laborfalvi pap, Kiss Sándor s három leány a néhai Laura Lőfi Áron esperes neje; Emma almási pap Sándor Lajos neje; Néria sz.-kereszturi tanár Sándor János neje. Mindenik gyermeke elsőrendü házasságot kötött s mindenik jó unokákkal örvendeztette meg a kedves nagy apát, ki 1863-ban özvegy lett. Unokái voltak reménysége s szeretete tárgyai. Mindenit nekik adta volna. Iskolába menéskor, házasodásnál az ő erszénye nyílt meg először. Az özvegység a tudós mellé gazdát és gazdasszonyt

*) Egyik tudósítónk szerint Vargyason született.

teremtett belőle. 1872-ben mint pomologus elismerő okmányt nyert a ministeriumtól. 79 éves korában is saját készítésű befőttjével tudott kedveskedni barátainak.

1846-ban a háromszéki egyházkör esperesévé választotta s az Egyházi Főtanács megújított kérése után csak 1880-ban, tehát 34 évi szolgálat után „esperesi hivatalában hosszú évek során tanusított bölcseséggel és buzgalommal telyesített hosszas szolgálatai teljes méltánylásának kifejezésével felmentette esperesi rangja és czime megtartásával.”

A férjnél, tudományos papnál, az apánál s esperesnél is nagyobb volt benne a hazafi. Hazánk jelen száza legzajosabb napjait élte át s részt vett a forradalomban, bár híveit lehetőleg nem hagyta sok időre pap nélkül. Azzal vádolták, hogy az árkoszi görög hitű oláhokat az unitárius vallásra térítette s 3 hétre fogságba is esett, de Kovács kapitány előtt igazolta magát s aztán az oláh kántor a 3 hétért 30 bottal laktolt. Itt nem végződött a politikai szereplés, mert a Váradi-féle forradalomba titkos társul meghívatott. 1853-ban fogságba került a titkos társaság s Kiss is. Józan esze nem hagyta el. Az első vallatást M -Vásárhelyt derekasan kiállotta, s a másodikon felmutatta a neje részéről kezéhez juttatott bizonyítványt, melyben Ő Felsége legkegyelme-sebb elismerését fejezi ki azért a szónoklatért, a melyet ő 1844-ben az árkoszi templomba vezetett század katonaságnak tartott: „Ti olyanok vagytok — monda a katonáknak — mint az anyaméh a kas szádán belől, melynek tekintélyes bűzét érezvén a rabló méhek, nem bátorkodnak oda belépni!” A beszéd-től meghatott százados ajánlatára kiadott felségi nyilatkozat a második fogságból hét hó multán kiszabadította. A mi azután történt — már tudjuk.

F. évi január 21-én S.-Szent-Györgyre ment. Fiától, vejétől búcsut vett s gyalog indult vissza s midőn kiért a városból a szabad ég alatt — az ő csataterén — megpattanta szive hurja s a hős ott maradt örökre. 80 évre terjedt áldásos szép élete. Kiss Mihály elhunyt jelesünk, hasznos és szép munkákban leélt petriárkális életéről csak a legőszintébb méltánylás és tisztelet érzelmével emlékezhetünk meg.

B. Gy.

Örök hazánk.

Hol könnyü felhő csókot vált a földdel
S a nyugovó nap végbúcsuja rezdül,

Hol a vihar, mely lenn fákat kitördel
A főséges vén sziklákon keresztül
Gyermek sirásként lágyan surran át:
A hegyre jőjj!

Innen tekintsd a földi, tág világot
Hol cseppnyi jóért százaz árt megadtál, —
A hol valónak hitted mind az álmot
Melyet sziveddel szóttél, s megsirattál . . .
Hiszen csak szürke köd volt, semmi más . . .

A hegyre jőjj!
Ime lenézek és eszembe jutnak
A lázas élet súlyos napjai.
Érzem rögét a messze, messze útnak
A melyre lelkeim izzó vágyai
Ragadtak egykor feltarthatlanúl.
Régen vala. Elmúlt a régi hit.
Az álmom meghalt: józan lettem újra
S számúzve lelkeim naiv ábrándjait,
Mint a paraszt, ki földjét nyögve túrja
Ott mentem újra, hol mindenki jár — —
Mert ez a sors. A rettentő ítélet,
A föld parancsa, mely szíven ragad,
S ha ideálért szállni kél a lélek
Ez zúzza össze bontott szárnyadat
S a földre tör: maradj! ha zád a föld.
Körül a lomb, a fű, a hervadás
Feléd nyulognak gyászos intelemmel
S füledbe súgják: sorsod rothadás
Mint a miénk, te sár, hatalmas ember,
Te büszke semmi — —

Oh! ne hidd, ne hidd!

A hegyre jőjj! Tekints a végtelenbe
S im nézd! bolondság lenni a földi élet.
. . . Gyönyörre, kínra, súlyos küzdelemre,
Mely perzselő tüsszel véredben égett,
Innen mosolygva nézel, s szégyenülten.

Hol könnyü felhő csókot vált a földdel
A hegyre jőjj! . .
S nézd, nézd tovább! . . alant a földi téren,
A falvak, erdők, rétek és patak,
Miként a színek régi oltárképen
Ha elmosódva széjjel bomlanak:
Sivár a kép . . . Oh! nem, ez nem hazánk.
Túl könnyü felhőn . . . halld! reám figyelj,
Túl könnyü felhőn, a fehér világban
A csillagfényes szentelt trón alatt,
A szízi égnek messze távolában
Hol a nemesség és jószág fakad:
Ott van valódi, ott örök hazánk! . .

Abonyi Árpád.

Emlékeimből.

— Kiss Mihály. —

Megrendülve, kimerülve ébredtem fel ez évi január 21-én reggel küzdelmes álmomból. Elősejtelem nyomta szivemet. „Álmomban, kerti foglalkozásom közt, véletlen előmbe áll Kiss Mihály barátom, elkeseredve panasolja, hogy gyermekei saját házából elkergették; megrémülve néztem züllött öltözetét, s kopott nagy kalapját; kétségeltem, nem hittem panaszát, miért megneheztelt, s haragosan nézett rám. Hogy figyelmét másfelé tereljem, felszólítám: menj el helyettem egy halottamat temesd el, mert látod én most nem érkezem. Ő szokott élénk serénységgel távozott, azonnal láttam is az úton haladni a temető sereget, de ő nem volt köztük, siettem felkeresni. Csakhamar a Danielkertben egy nádas tó mellett láttam busan elmerülve áldogálni, mint közeledtem hozzá, a nádak közt eltűnt; én utána akartam ugrani s e rázkodásban elfáradtan ébredtem fel “

Reggel családom előtt elmondtam ez álmomat, s mindnyájunkban az a sejtelem támadott: bizony valami nagy baj érte kedves Misi bátyánkat. Én gyermekkorunktól összehangzó rokonbarátságunk veszedelme elősejtelmét fejtettem ki ez álmomból. Bételjesedett! Márczius 23-án reggel a levélhordótól átvett gyászjelentés lesújtó hatással lepett meg! Ebben az izgatott állapotomban elhatároztam, hogy az én testi és szellemi ikertestvérem sirjára rokoni barátságom jeléül valamit hoz-

zak. Drága koszorút, a világnak a pazarlásig vitt hiu vesztegető divatját, ellenszenvvel itélvén el, nem tehetek, hanem gyermekségüinktől kezdve e halálos elválásig tartott szoros viszonyunkból folyó egyszerű élményeimet, mint gyászoló részvétem kifejezését az „Unitárius Közlöny“-be leteszem!

E páratlan rokoni barátságot elődeinktől örököltük; Kiss Mihály nagyatyja kis-solymosi pap volt, az én atyám mellette iskolamester. A papi házban családi szeretettel üelt Firtos Klára közel rokon, szép leány, a benzédi legrégebb nemes Firtos család szülöttje és atyám közt a rokonszenv hamar kifejtett s eredménye lett házassági szövetség. A derék pap aztán szemvilágát veszítvén, atyám éveken át fiui készséggel segédkezett papi hivatala folytatásában, mindenkor kézen vezetve szeretett papját, mint atyját, templomba, s onnan haza, s tartandó beszédeit elő olvasta szombatonként, ugy a temetési alkalmakra is. Igy származott a Kiss és Gyöngyösi család benső bizalmas rokonsági viszony, melyet a nemes érzésű fiu Kiss Mihály, előbb tordai, azután vargyasi, végre szentmihályi derék pap-esperes, melegen fenntartott s erősített. Ez a viszony fokozódott a két pap-fiu között is, mikor a kereszturi iskolában összetalálkoztunk, mint gyermekek, ő egy évvel korosabb, két osztállyal elébb volt mint én, de a gyermeki nyíltszivűség, hamar egyesített egész iskolai időnk tartamára, még a szünidőket is szülőink-nél kölcsönösen együtt játszodva el.

Virgoncz játszi természetét, Kiss Mihály csaknem teljes életében megtartotta. Tanulását játszadozva végezte, s mégis minden társait felülmulta, észéle túlszárnyalta. Fogékony lelkének oly emlékező tehetsége volt, hogy a tanítói előadás, (vagy az akkori „felhagyások“) tételeit, szavait a tanuló társak nála keresték, kérdezték s találták meg.

Elismert észfelsege az iskolai jobb tanulókat magához hodította, még felsőbb osztálybelieket is: Szentiványi Mihályt, Gálfi Sándort, Egyed Mózest, Kozma Ferenczet, s még sok ilyeneket.

Tanulási könnyűsége mellett, teremtő lelkületének humoros ötleteivel, találós élceivel élénk derűtségbe tartotta környezetét. Kedélyhangulatának kifogyhatatlan forrása még a lecke órákon is áradozott, annyira, hogy egy padban ülő szomszédait sugva közölt tréfás megjegyzéseivel, s ábrázat mimikáival sokszor hangos kacajra izgatta, miért az éber figyelő tanár Koronka József e komoly feddő intéssel utasította rendre: „quando maturescis tu semper crepundia? (mikor érsz meg?)

Szivós természetéből fel-fel ébredezett ösztöne néha életveszélyes merészségre is ragadta. Októberi hideg napokban is feredezett, tavaszi jégzajláskor nagyobb jégtáblákon csónakázott, s volt egy esete, hogy a parton levő két székely embernek nehezen sikerült megmenteni s a jégtorlaszok közül kiragadni. A Küküllő áradásával fenyőtutajokat szállító oláhfalviaknak vámot fizetett, hogy felvegyék s kormányozni engedjék. Élvezetet talált, mikor a gátakon lezuhant tutaj védzczölőpjére csipeszkedve, mutathatta meg ügyességét.

Végezve az alsóbb osztályok tanfolyamát, lépett a hatodik, két éves, ugynevezett „togás“ deákosztályba (classis poetica) s itt ismét feltűnt szép költői talentuma latin és magyar versek alkotásában, bámulatos könnyűséggel sebesen végzett dolgozataiban. A tanár felmondta a tárgyat, egy jelmondatot, vagy versszakot bocsátva előre; Kiss Mihály jegyzeteket vitt, s két nap alatt rendesen készen volt heti munkájával. Minthogy a tanuló társaságban lelki szegények is mindenkor vannak, ő készséggel vállalkozott az ilyeneken segíteni. Négy-öt szegénynek elkészítette, kiállította a dolgozatot és azt oly avatott ovatosággal, s az illetők tehetségéhez alkalmazva, hogy verseiben azon egy észre, s alkotóra ismerni nem lehetett és e kisegítő készség négy évig folytonosan tartott.

Ekkor jött Kriza János (volt püspök) Toroczkóról a keszturi középiskolába. Nehány nap kellett, hogy a két magas röptü fiatal szellem egymásra ismerjen, azonnal kifejlett köztök az a rokonszenves legbensőbb barátság, szellemi tesvériség, mely Kriza János haláláig érdekes levelezésekben, személyes társalgásban változatlanul állandósult. A két osztály különbség nem gátolta a hasonló szellemek szorosabb szövetkezését, egyesítették munkaerejüket, rendes tanulmányaikkal könnyen és röviden elbánva. Mindketten papfiak, a papi dolgozatokról korán fogalmat szerezve, kezdettek templomi beszédeket (predicatio) alkotni. Ebben is oly sikerrel haladtak, hogy rövid és könnyü beszédeiket a szomszéd ekklesiákba jární szokott deákok használatba is vették. Ők pedig szabad idejüket a latin és németnyelv tanulására szorgalmasan felhasználták.

De a helyzet és hideg rendszer igényei, a gyöngéd érzelmekre se osztanak kegyeletes tekintetet. Kiss Mihály az algymnasiumi tanfolyamot végezte, s a négy év alatt minden tantárgyakból összehalmozott kitűnő osztályzattal (eminentia) ment kolozsvári főiskolánkba, Kriza pedig csaknem búskomorsággal viselte az elválás nehézségeit. A leve-

lezés is még ritkán volt élvezhető, posta díjak miatt, s más kedvező alkalom, még gyéribben, s véletlen fordult elé.

Kiss Mihály Kolozsvárt is változatlan kedélyes természetét megtartva, hamar tért hódított s foglalt el. Iskolai tanulmányai mellett művészeti hajlamainak fejlesztésére (zene, ének, festészet) szakított időt. A Biázini családnál magántanítói állomásra hivatott, s azt örömmel fogadta. A derék mivelts családanya, gyermekei tanítójában felismerte szép hajlamait, s a német és francia nyelv és zongora tanításban gyermekei és óras tanítványai mellett Kiss Mihályt egyenlően részesítette, — ő pedig itt is másokat felülmuló fogékony tehetségével haladott előre. Fuvolával és gitárral magán erején az előtt is kitűnt, de mindennek felett a zongora lett szép zenészeti érzelmeinek fő célja, melyben késő vénségéig, haláláig, izgatott örömmel találta élvezetét. Bárhol jutott zongorához vagy templomi jó orgonához, ifju hévvel játszott kedveltebb darabjait, nagy szenvedéllyel a Rákóczi indulót, s más érdekes magyar szerzeményeket. Egy hallásra utánozni bírta a megszeretett dallamokat.

A latin, francia és német nyelvet, mint a szépirodalmi magyar nyelvet is haláláig élvezettel használta írásban és társalgásaiban.

Azok a dús tartalmu levelezések, melyeket egyházi és polgári politikában, nyelv és bölcsészeti, ugy humoros közlekedésben eszmecserékben Kriza Jánossal halálokig gyakoroltak, melyekből bizony minden hétre jutna egy darab, méltók volnának megörökítésre.

A gymnasiumi, bölcselmi tanfolyam végeztével ügyvédi pályára gondolt, a kolozsvári ev. ref. jogakadémián a határozott két évi általános jogtant hallgatta, s vizsgázott kitűnően. Innen ment a marosvásárhelyi királyi táblánál, akkori szabály szerint az ügyvédi szigorlatra, s oklevél kivívására gyakorlatilag elkészülni.

De az emberi sors felett lebegő szentesült mondat, mint életünk alapleckéje: „ember tervez, Isten végez“ Kiss Mihályra nézve is egyebet határozott.

Édes apja idősb Kiss Mihály már hajlott kora pap, azt az óhajtatását közölte fiával, s egyházközségével, hogy az ifju Kiss Mihályt maga mellé segédül venné. Az ekklesia kész örömmel fogadta, a jó fiu is háladatos kötelességének érzetével engedett, s teljesíteni kész volt e családi érdekü óhajtatást, visszatért kolozsvári főiskolánkba; s onnan mint végzett theologus, apja mellé segédpappá rendeltetett, hol ismét min-

den jóra, szépre alkalmas talentumával s lelkes szorgalmával elismerésre és közszeretetre méltó pappá mivelte ki magát, annyira, hogy atyja halála után a s.-árkosi első rendű ekklesia hívta meg, s ott végezte egymásután, azon családban, harmadik derék pap, munkás életét. Fia Kiss Sándor már a negyedik.

Papi, irói, közhivatali jellemrajzát előállítani, egy arra tehetségesebb élet író tolla lesz hivatva, s ott felmutatni hazafiui és magyar politikai szilárd, határozott elvei mellett viselt küzdelmeit, üldöztetését s kétszeri sanyaru fogságban hazafias bátorsággal türt szenvedéseit; és győzelmeit az idegenek vad uralma felett.

Én pedig szerény emlékiratomat még egy utolsó mozzanattal s köztünk lefolyt végértekezéssel kívánom bevégezni.

Kiss Mihály derék feleségét veszítve, özvegysége okán az esperesi hivataltól már régebben vissza vonult. Engem is, áldott jó feleségem halála után többször sürgetett hasonló lépésre. Felsorolta e közhivatalhoz csatolt terhes szolgálatokat, díjazás nélküli szoros felelősséget, körjárási s gyűlésezési szövevényes ügybajok, köz-és magán érdekű követelmények, s vitatkozások vezetését, elintézését stb. Igaza volt. Én is egy súlyos beteség bekövetkeztével, jó tanácsát elfogadtam.

Hasonló érdeklődést, s bizalmas közlekedést folytatánk a papi állomásról lelépés felett is.

Együtt kezdtünk, küzdöttünk, s szenvedtünk is, egyenlő szabadelvű irányt követve egyházi és polgári társadalmunkban, illő tehát hogy együtt megpihenjünk, s egyszerre a nyugalom enyhítő karjai közé vonuljunk! Ő ezekre csak közelebről is hathatós érvekkel tömött levelében, határozottan tagadólag válaszolt:

„Mig élek s mozogni bírok, nem mondok le, ezt te se tedd.“ — Nagyszerű levelét e latin verssel zárta be:

In qua sede sedes, et erit tibi comoda sedes,
Illa sede sede, neque ab illa sede recede!

E volt utolsó értekezésünk, rá nézve, beteljesedett! én pedig a hivatali kötelezettség terhe elől félre vonulva, családi békés körben pihenek, mig megszámlált napjaim véghatáránál hozzá az örök nyugalom helyére megérkezhetem.

Gyöngyösi István.

Minden napra egy gondolat.

Rudolf trónörökös főherceg irataiból.

Vasárnap.

Isten áldja meg imádott hazánkat!

Hétfő.

Az állam és a társadalom legbecsesebb tőkéje az ember; minden egyes élet bizonyos határozott értéket képvisel; ezt megtartani és a természettől változhatlanul megszabott határáig lehetőleg érintetlenül megőrizni: nemcsak a humanitás parancsa, hanem egyik legelső feladata minden közösségnek.

1886-ban mint az egészségügyi kongressus védnöke.

Kedd.

Annyi jó és balszerencse után, annyi viszontagságok változásain keresztül, annyi véres harcz multán, egy ezer éves küzdelem végén ma is ugyanazon a földön élnek a magyarok, melyet egykor Árpád vezérlete alatt elfoglaltak, s Szent-István koronájának a természet által oly dúsan megáldott országaiban gazdag közmívelődési életet, eleven előhaldást s gyors felvirágzást tudtak magoknak teremteni a magyar állam népei. És midőn ma a kelő nap Erdély határhegyei közül kiemelkedik, s ifjító sugaraival bearanyozza a gyönyörű rónákat, a ragyogó folyókat, a bujazzöld erdőket: akkor egy olyan országot üdvözöl, mely magát eseményekben gazdag, hosszú történelem után a felvirágzás és biztos gyarapodás boldog korszakához küzdte fel — a mi szép Magyar-országunkat.

Szerda.

Mi a felvilágosultság? Én az emberiség legnagyobb kincsének tartom; az emberi szellemi munka táplál és terjeszt. Mi a felvilágosultság ellentéte? A szellem elsötétülése. Az értelem világos, tiszta szeme homályosodjék el és a zavarosban lehessen halászni.

Csütörtök.

A Szent István koronájához tartozó országokra nézve a mostani kiállítás fontos szakasszát képezi ifjú erejű művelődési kifejlődésünknek s ebben rejlik a legjelentékenyebb siker. Reánk nézve, kik szerencsések voltunk e műben résztvehetni, a legszebb jutalom és büszkeség azon öntudat, hogy hazánknak szolgáltunk. Azon hazának, melynek szent földéhez a hűség és gyermeki szeretet legszivósabb kötelékei csatolnak bennünket.

(Országos kiállítás 1885. május 2-án.)

Péntek.

Hol van ország, mely oly gazdag volna a földalakulás ellentéteiben, mely annyi fölséges sokoldalúságot egyesítene határai között természetrajzi és égalji tekintetben, valamint a különféle népcsoportok érdekes képeinek egy nagy munkában egyesítésére oly bő anyagot nyújtana, mint a miénk?

Szombat.

Annak, mi a valódi hazafiságra és a szellemi lendületre van alapítva, sikerülnie kell — s azért egész megnyugvással tekintünk a jövő elé.

Állítsunk kisdedóvódákat.

Tény, hogy Magyarország népesedési viszonyai nem a legkedvezőbbek, lakosságának szaporodási aránya pedig határozottan kedvezőtlen. A legutóbbi népszámlálás eredménye e tekintetben igen kellemetlen csalódást szerzett a nemzetnek. De másrészt constatált igazság, hogy e sajnos jelenség oka nem annyira az évi születések számának csekélységében, mint inkább az évi halandóság nagy mértékében, az emberi élet szertelen pazarlásában keresendő. Főleg kisdedeink azok, kik évenként ezer számra szállnak korai sirba, mert a nép a mezei munkával el lévén foglalva, az otthon maradt kisdedekre nem sok gondot fordíthatnak.

Az bizonyos, hogy a kisded gyöngye szervezetét a szülői szeretetnek meg kellene óvnia az élet viharai elől!.. Csakhogy e kötelességet, a nagymérvű munka miatt, mely nyáron a szülőkre nehezedik, nem igen képes teljesíteni. A nyári mezei munkák elvonják őket a kisdedápolás, tagadhatatlanul sok időt és türelmet igénylő, feladataitól.

Ebből önként következik, hogy az ily s még más bajok bekövetkeztét valami „uton módon akadályozni kell, ezt pedig csakis a kisdedóvódák felállításával érheti el.“

Igyekezzen minden község kisdedóvódát állítani fel, melynek fenntartása sokkal kevesebbe kerül, mint a mennyi kárt, a nyári mezei munka miatt, otthon hagyott gyermekek tesznek.

Oly rendkívüli sokba koránt sem kerül az ily intézet fölállítása s fenntartása. Mert hát miről van itt szó? A kisdedóvás minimumát, a nyári három esetleg négy hónapban főtartandó menedékházat véve tekintetbe és föltéve, hogy egyéb helyiség hiányában a menedékház valamelyik üresen álló iskolában helyeztetik el: a község évi kiadása a menedékházra csakis a dajka fizetése, tehát évenként 40—50 frt.

A kiadás ezenkívül, az ételadásra terjedne csak ki; de ez oly kiadás, a mit óvoda nélkül is teljesíteni kell a szülőknak! Az óvodában a

kisdedek (2—6 évesek) együtt étkezének. Minden községben akad néhány idősebb asszony, ki a főzőnő szerepét, a szülőktől beadott főzelékből való részesedés mellett, elvállalja. Falu helyen hétköznap amugy is ritkán esznek egyebet főzeléknél vagy gyurt tészta ételnél; melyeket a megbizott nő könnyűszerrel megfőzhet és a menedékházba elszállíthat. Ennek már nagy előnye az, hogy az anyák egész nap felvannak mentve gyermekeik gondozásától és miután ez úton a legszegényebb gyermek is legalább napjában egyszer tisztességes meleg ételhez jut, a kisdedek egészsége a nélkülözés, vagy éppen éretlen gyümölcsök, gombák élvezése miatt nem szenved.

A hivatalos kimutatások szerint, azon községekben, a hol a menedékházak voltak, a kisdedek halálzási aránya akárhány községben 60°/_o-ról 15-re szállott le.

Némi kis kiadást természetesen, a játékszerek, taneszközök, beszerzése is okoz; asztalok, székek beszerzése már felesleges, mert az iskola helyiségek ezzel elvannak látva. Egyébként az összes fölszerelés módzatai iránt leghelyesebb a már ezekben járatos és a hely színére előzetesen megérkezett, okleveles óvónőt vagyis dajkát megkérdezni és mindenben az ő tanácsai szerint eljárni. A rendes dajkák kiképzéséről nem szükséges a községnek gondoskodni, mert ilyenekkel az egész országot a fővárosban létező két intézet látja el. Ha ellenben a községben van erre való nő, annál jobb.

Természetesen, az ily menházak felügyelet, illetőleg ellenőrzés nélkül nem lehetnek. A község ezen is könnyen segíthet! A község ugyanis, egy óvoda létesítésére és felügyeletére a bírója, jegyzője, lelkeszei, tanítója és értelmesebb lakói, lakónői bevonásával, kisdedóvó bizottságot alakíthat. Gondoskodjék arról, hogy a kerületi körorvos az óvodát minél gyakrabban meglátogassa és egészségügyi tekintetben ellenőrizze. Ez intézkedés külön díjazással nem jár, mert a körorvosokat a törvény, a községek látogatására szigoruan kötelezi. Ugyancsak a főapolónő mellett bizonyára akadnak öregebb rendű asszonyok minden községben, kik a felügyeletben segédkeznek, a nélkül hogy az ingyen tápszerek élvezésén kívül, külön díjazást is követelnének maguk számára. Hisz a gyerekek iránti szeretet, az öreg asszonyoknál — hártalan, rájuk nem terü a gyerekekkel valóegyütt levés!

Fényüzéssel rendezni be egy óvodát, tagadhatlan, sokba kerül. De hát itt arra semmi szükség. Évi 80—100 frt költséggel is lehet óvodát fenntartani. De e kiadással szemben a község lakói tizszeresen vannak kárpótolva azon meggazdálkodott munkaerő által, melyet a jobb érzésű szülők, gyermekeik megőrzésére, a mezei munkától elszoktak vonni; maga a község meg van óva amaz éppen nem ritka tűzveszélyektől, melyeket a kis gyermekek gyufajátékaik által szoktak előidézni és a melyek, csak az elmúlt évben, félmillió értékű vagyont emésztettek meg a nemzetnek.

Ezenkívül a kisdedovás által nagyrészt akadályozva van a gyermekek gyakori testi elbénulása, nyomorékká tétele; midőn aztán nagyon hiányában legtöbbször a község terhévé válnak. Nem kell számitáson kívül hagynunk azt a szülői aggodalmat sem, mely a kisdedovás czélszerű alkalmazása által teljesen eloszlik.

Már most ily nagy anyagi és szellemi haszonnal szemben, melyet még a gyermekek erkölcsi és szellemi kimivelése is növel, az a 100 forint, mennyibe az egész kerül, tehernek valóban nem minősíthető. Többe pedig 100 forint kiadásnál alig kerül. Kolozsvárt egy kitünően rendezett magán óvoda van a külvárosban és 500 frt évi kiadással kijön a tulajdonosnő, a családja fenntartását is beleértve, szellemi oktatásban is részesítve a kisdedeket. De nagy a különbség egy városi s községi óvoda közt, mert városon egész éven át járnak a kisdedek az óvodába, sokba kerül a téli tüzelés, házbér, stb. — a mely kiadások fálun nincsenek meg, mert az óvodába csak a nyári hónapokban járnak a kisdedek, vasárnap és ünnepnap kivételével. A valódi kiadás az első berendezésnél van és a főápolónő évi díjazása, ki szellemi oktatásban is részesíti a kisdedeket.

A tavaszi munkák még nem kezdődtek el, és így a községek lakói legjobban teszik, ha ezen ügyet megbeszélnek maguk közt még most. Kis akarattal, a czélt valósíthatják. De fölszóllítjuk a lelkész és tanító urakat is, hogy ez irányban tegyék meg kötelességüket; mert az emberszeretet és illetőleg a gyermekek iránt való szülői vonzalom oly magasztos thema, melyről beszélni úgy a tanítói, mint az egyház szószékeről nem hogy szegyenítő lenne, sőt egyenesen belevágó a keresztény vallás legfőbb elveibe. *)

Ürmösey Lajos.

Egyleti élet és munkásság.

Rudolf trónörökös temetése napján, február 5-én d. u. 3 órakor a főt. püspök ur rendeletéből minden unitárius templomban gyászima mondatott. Budapesti lelkész Derzsi Károly ur kiadta szép imáját az Unitárius Kiskönyvtárban.

Felolvasások Kolozsvárt. A D. F. E. 4-ik felolvasó ülése január 27-én tartatott és pedig teljesen szép sikerrel. Dr. Lázár Gyuláné Kasztnér Janka nőképezdei igazgatónő a rómaiak családi életét mutatta be a maga változatosságában, vonzóan, kellemesen. Alkalmat keresünk bővebb ismertetésére. Kovácsi Antal felolvasását oly fontosnak tartottuk, hogy jónak láttuk egész terjedelmében közölni. Február 24-én Abonyi Árpád író, Boros György tanár és Dr. Nagy Mór városi tanácsos a felolvasók. Az Abonyi ur költeményét most közöljük.

*) Az indítványt lényegében pártoljuk. Észrevételeknek szívesen adunk helyet.
Szerk.

A kereszturkőri fiók első felolvasó ülését febr. 6-án nagy érdeklődés mellett tartotta meg. Férfiak, nők szép számmal gyültek össze, a gymnasium és tanítóképző tanári kara, vidéki papok, tanítók és a tanuló ifjuság csaknem egészen megtöltötték az e célra berendezett nagy termet. A tanítóképző intézet ifjuságának W églér Gyula zenetanár vezetése alatt szép sikerrel énekelt műéneke után Borbély Sámuel f. e. elnök foglalta el a felolvasó asztalt s magvas felolvasásával mindvégig lekötötte a hallgatóság figyelmét. A felolvasás mintegy programja a következő felolvasásoknak. Ismertette az egylet célját, nevét, szükségességét. A Dávid Ferencz egyletre szükség van, hogy az unitárius egyház ezáltal is munkálja Isten országa terjesztését. Megnyitó beszédét azzal végezte, hogy intette hallgatóit, hogy a türelmet tartsák erénynek „Krisztus keresztjét, Néro fáklýáit a türelmetlenség készítette. A művelt embert a türelem jellemzi.“ *)

Második felolvasó volt Németh István, ki a temlomi éneklés hanyatlásának okairól rokonszenves hangon sok megfigyelendőt mondott el. A közönség a templomokban nem énekel, minek egyik okát abban találja a felolvasó hogy énekeink egy része nem hangzik össze hitnézeteinkkel. Nélkülözik a költészettan és verselés szabályait, a dallamok közönségesek. Másik okát a tanításhoz megkívántató szakértelem és esztetikai műzslés hiányában keresi. Hangjegy ismerete igen-igen soknak kevés, vagy semmi stb.

Mindkét felolvasást sürü éljenzéssel jutalmazta a közönség. 2-dik felolvasó ülés márcz. 6-án d. e 10 óraker hasonlóképp az áll. tan. intézet tornatermében lesz. Felolvasnak Péterfi Lajos és Barabás Lajos aai. Ez értesítés szolgáljon meghívó gyanánt az egyleti tagoknak.

Egyttal bátor vagyok fiók-egyletünk tagjai figyelmét tisztelettel felhívni arra, hogy a hirdetett irodalmi pályázatot határideje márczius 31-én lejár.

Barabás Lajos,
fiók-egyleti titkár.

A küüllő egyházköri „nevelésügyi bizottság“ működését a jelen évben ujult erővel és örvendetes új dolgokkal kezdette meg. Ugyanis eddig az egyes iskolák meglátogatásáról szóló jelentések képezték a havi gyülések tárgyait. Jelen évben pedig a bizottsági tagok elhatározták, hogy a különböző községekben tartandó gyülések tárgyát szaporitani fogják egy-egy felolvasással is. Ez intézkedés a mennyire helyes, annyira üdvös és hasznos is, mert a felolvasások mindig a nép előtt tartatnak. Így tartott felolvasást jan. 12-én Dombón „Nők az unitárius egyházban“ és febr. 12-én Ádámoson „Az olvasás“ című tárgyról Gvidó Béla szent-benedeki lelkesz.

Figyelemre méltó jelenség az is, hogy a nevezett bizottság egyházi tanácsos tkts. Vajna Lajos urat a bizottság és annak működése iránt nyilvánuló érdekeltsége méltánylásául tagjává választotta. Szépen

*) A felolvasásra még visszatérünk

hangzottak el és lelkesítőleg hatottak azok a szavak, melyekkel nevezett egyházi tanácsos úr, mint világi ember, a figyelmet megköszönte. „A lelkes munkában soha ne engedjük egymást lankadni“ — így végzé szavait. Adja Isten, hogy úgy legyen! — b. —

Köszönet nyilvánítás. A Dávid Ferencz Egylet költségei fedezéséhez újabban hozzájárultak: Durugy József ur r. t. D.-Szent-Márton 1 frt 20 kr., Elekes József ur, alapító, Székely-Udvarhely 1 frt 20 kr., Özv. Rákosi Józsefné, rend. tag, Abrudbánya 1 frt 20 kr., Kálmán Mózses ur előfizető, N-Szalonta 30 kr. Fogadják szives köszönetünket.

Vasárnapi iskolák. Németországban a vasárnapi iskolai oktatás életbeléptetése 25. évét az idén ünnepelték. Most van 1000 iskola 1100 tanítóval s 230 ezer tanulóval. — Angliában nonconformista, vagyis az anglicán egyházon kívül álló templom van 47 ezer, pap 38 ezer, üllőhely mintegy 16 millió s egyházi czélokra fordítatik százhatvan millió forint.

Lapunk jelen számából az alkalmi közlemények miatt több cikket kénytelenek voltunk kihagyni.

 Lapunk következő számát a husvétii ünnepre való tekintetből mint alkalmi számot ápril hó 15-én fogjuk kiadni.

* * *

Értesítés. Többek kívánságának engedve, a közös protestáns irodalmi ügy érdekében elhatároztam, hogy az „Evangelikus Egyház és Iskolák“-ban folyó s nt. Balog Ferencz ev. ref. hittanár ellen intézett „A protestáns irodalmi társaság és Debreczen“ czimű polemiámat, a különböző keresztény, közelebbről a róm. kath. és protestáns (lutheri-, kálvini-evangelikus és unitárius) felekezetek hittani jellemzésével megbővitve külön is kiadom. Az egész mű 6 nyomtatott ívre fog terjedni. Ára 60 kr.

Mínhogy felesleges számu példányokat nem nyomatok, felkérem mindazokat, kik művemet birni óhajtják, sziveskedjenek megrendelésükkel egyenesen hozzám (Pozsony, Korvin utca 5. sz.) fordulni. Pozsony, 1889 febr. 9.

Dr. Masznyik Endre,
theol. akad. tanár.

Ajánljuk olvasóink figyelmébe Dr. Masznyik tanár ur felhívását.

Szeskesztői izenetek. A fiókegyletek t. tagjaitól több helyről jelentést kaptunk arról, hogy a lap némelyik számát nem kapták. Elismerjük, hogy a kezdet nehézségei miatt a mi részünkről is eshetett hiba, hanem azt is vegyék tudomásul t. olvasóink, hogy ha a lapot az illető hónap első tiz napjában nem kapták meg, akkor azonnal reklamálni kell érte. A múlt évre nézve kipótoljuk az eddig bejelentett s a f. hó 15-ig bejelentendő hiányokat, de ezentúl csak a maga idejében reklamált példányokkal fogunk szolgálhatni. Jövőre nézve intézkedtünk, hogy semmi hiba ne történjék s biztosság

kedvéért az egy kösségben lakó tagok lapjait a helybeli lelkész vagy tanító urnak küldjük egy csomagban, a hol mindenki átveheti a maga példányát.

Jelen számhoz $\frac{1}{2}$ ív melléklet van csatolva Kiss Mihály esperes arczképével.

Nyilvános nyugtázás.

Második közlemény.

A Dávid Ferencz Egylet pénztárába fizettek 1—1 frctt:

Rendes tagok: (1889-re) Hatházi Julia D.-Szt.-Márton. Pápai István M.-Lápos. Laborda Kálmánné M.-Ujvár. Gábor Dénes F.-Szováth. Nagy Zsigmond Náznánfalva. Barabás Sándor kántor-tanító Verespatak. Faluvégi Áron Budapest pénzügyministerium. Gerjovits József Baranya Somkerék tag, előfizető. Durugy József D.-Szt.-Márton, tag, előfizető. Németh Károly luth. vallás-tanár Budapest. Faragó Samu Temesvát r. t. Székely Ödön Torda tagdíj. Székely Miklós Torda tagdíj. Vajda Emil Udvarhely. Ifj. Arany János IV. 1137. H.-M.-Vásárhely. Kardos Ferencz III. 1025. H.-M.-Vásárhely. Ajtai János H.-M.-Vásárhely. Perei Mihály M.-Berény. Bereczki Péter M.-Berény. László Domokos Csik-Szereda r. t. Musnai József D.-Szt.-Márton r. t. előfizető. Huszár Gyula Kolozsvár r. t. Szabó Sándor D.-Szt.-Márton előfiz. Miklós István fővámszedő M.-Vásárhely. Huszár Károly Folt. Antonya János Pusztasőreg. Raffaj Zsigmond Verespatak. Özv. Rákosi Józsefné r. t. Bajka Mózes Szt.-Mihályfalva. Lázár János B.-Hunyad. Pálfi Máté Bágyon. Warga Lajosné Sárospatak.

Bágyi Kálmán, pénztárnok.

(Folyt. köv.)

TARTALOM.

Rudolf trónörökös főherczeg. (Necrolog.)	49	Örök hazánk. (Költemény.) Abo- nyi Árpád	59
Az az Egy is! (Költemény. Mu- rányi Sándor	50	Emlékeimből. Gyöngyösi István.	61
A nevelés és tanítás új jellege Kovácsi Antal	51	Minden napra egy gondolat . .	66
Kiss Mihály. (Arczképpel) B. Gy.	57	Állítsunk kisedővódákat. Ūr- mössy Lajos	67
		Egyleti élet és munkásság . . .	69
		Nyilvános nyugtázás	72

Nyomatott Gámán János örököseinél Kolozsvárt (Bel-középutca).